

СТОХАСТИЧКА ИЛИ АЛЕАТОРНА ПОЕЗИЈА

У делима *Сигнал* и *Куберно* читамо да применом компјутерских метода добијамо језички материјал који није пропуштен кроз компјутер. У првом броју *Сигнала* мала измена: говори се о комбинованој примени компјутерских и математичких метода на језичком материјалу (отуда више пазива: математичка поезија, у коју се такође могу убројати статистичка и пермутациона поезија). Али до највећих измена у дефиницији дошло је у тексту који је прештампан у *Корацима*.¹

Уколико пажљиво погледамо конкретну реализацију поезије тога типа (на пример, *Мењам земљу*, *Рецепт за запаљење јетре*), онда ћемо доћи до закључка да је скоро неприметна разлика у оквирима такозване математичке поезије (практично је ствар у томе да се постављањем компјутерских и математичких стихова, једних поред других, не јављају принципијелне разлике). Тодоровић је за основу поделе, коју је применио, узео реализацијски критеријум: начин састављања текста. Овде нису примењени традиционални тематски критеријуми (еротска поезија), жанровски критеријуми (елегијска поезија), или пак критеријуми који се односе на књижевне покрете (надреалистичка поезија). Разлика између надреалистичке и експресионистичке поезије састојала се у различитим философским концепцијама, између еротске и религијске поезије у неподударану представљених светова, између елегијске и сатиричне у другим жанровским диспозицијама, итд. Стога између стохастичке и статистичке поезије нема разлика које би се могле наслутити у стилистичким средствима, темама, лирским ситуацијама, у односу лирског субјекта према реалности, итд., већ та разлика постоји (скривена од читаоца) у „припреми“ текста. Јер се такав текст не ствара, већ саставља на систематички начин. Стварају се варијанте.

Тодоровић каже да је случајни запис програмиран. Али предвидљивост веза је иста као и дадаизму. Не знамо како изгледа почетна фаза јер нам то аутор не открива. Можемо само да претпоставимо да аутор, као у компјутерском процесу, ствара одређени скуп речи, а затим одабира редослед њихове употребе (односно записа). Запис је континуиран, линеаран, рапчлањен на стихове. Не знамо да ли је подела на стихове такође случајна, или је пак раније испланирана. Важну улогу може да има и систем кодирања речи. Случајни логабати ће тада бити још у већој мери случајни (на пример, сређивањем одређених бројева који су одвојени речима, одабирају се бројеви а не речи, записују се бројеви, који се дешифрирају у коначној фази). Тешко је дати свој суд о томе да ли ће компјутерска метода, коју помиње аутор, моћи да нађе стварну примену у стохастичкој поезији. Али у случају компјутер-

¹ „Ова поезија је инспирисана или настаје уз примену и помоћ извесних математичких метода и начина стварања. Заправо ту долази до својеврсне синтезе интуитивног и програмираног лудизма, сликовне и смисаоне игре, као и само стваралаштво од синтактичких и дизам, фоничке, сликовне и смисаоне игре, као и само стваралаштво од синтактичких и других стега ослобођеног језика, у потпуности долази до изражаја у *алеаторној или стохастичкој поезији*.“

ске поезије аутор је имао на располагању безброј варијанти, које су састављене према теорији вероватноће. Случајност се јавља на нивоу изабране варијанте, и никада није у потпуности проверена. Уколико прихватимо да је Тодоровић, приликом програмирања скупа речи, дефинисао систем каквим се служи на сличан начин и шифарска машина (да наведемо овде следећи распоред: прва реч се везује са осмим, четранестим, деветнаестим, 49. бројем, а друга са 5., 90., 43., 33. бројем итд., односно четворославне речи се не сусрећу са речима од два слова и томе слично), онда је овде случајност практично елиминисана. Или се можда може такође допустити да Тодоровић уз помоћ програма није тачно одредио редослед везивања, дајући при томе већу слободу машини у маневрисању повезивањем и спајањем. Случајност би тада, мада је математички заснована, могла да има већу естетску вредност. У стохастичкој поезији случајност представља основу њеног настајања. Та случајност је у равни семантичких веза, а не система случајних величина. Тако бар претпостављамо.

СТАТИСТИЧКА ПОЕЗИЈА

У прва два дела сусрећемо се са њеном сличном дефиницијом: „настаје применом ванмашинске математичке креације на некомпјутерски језички материјал. „У часопису *Сигнал* она гласи потпуније: „*Статистичка поезија настаје применом неких општих начела теорије вероватноће и статистике, и конкретно употребом математичких табела случајних бројева у разбијању текућих песничких језичких схема*“. Колико теорија стохастичких процеса ширеће рачуна вероватноће и описивање случајних догађаја и њихових повезаности са временом, толико и сам рачун вероватноће (вероватноћом називамо бројеве који изражавају на поуздан начин степен могућности појаве случајних догађаја, чије настајање лежи у потпуности или делимично изван радијуса контроле човека) може помоћу закона математике да предвиди реално појаву давог феномена, да омогући доношење закључака о владајућим законима вероватноће и да каже како постићи оптимални процес. Табела случајних бројева гарантује систематичност начина одређивања случајних догађаја (одабирање случајних елемената за истраживања састоји се у томе што пре избора сваки елемент скупа има једнаку вероватноћу добијања „образаца“ и да је редослед појаве случајних појава независан). Уколико се појава случајних догађаја одвија на систематичан начин или „наочиглед“, онда вероватноћа нема смисла.²

Разлика између стохастичког и статистичког стиха произлази из других математичких претпоставки које представљају основу за манипулацију одређеним скупом речи. У стохастичкој поезији еволуција дате композиције дела се одвија на случајан начин, али у том смислу да познавање тока појава феномена до садашњег тренутка не пружа могућност одређивања вредности x за касније време (можемо говорити једино о распаду вероватноће). Статистички стих представља управо резултат таквог феномена, који се карактерише непознатим распадом вероватноће, који као резултат независних (случајних) опсервација гради узроке x_n . Веома условно речено, стохастичка поезија настаје као резултат случајног одређивања речи „на око“ одређеног скупа, а статистичка поезија као резултат систематског одређивања. У вези са тим стохастички стих поседује бољу поетску организацију од статистичког стиха. У другом случају систем је веома затворен, комбинаторне могућности су мале, а случајност повезивање је веома „непоетична“. Аутор у току грађења стохастичког стиха није слутан у толикој мери строгим схемама, па тако верификује неке релације, додаје, редуктује, сеже за маштом, креира. Услед тога његов однос према језичком материјалу подсећа на дадаистичку поезију. Синтагма је раширена, могућности асоци-

² Табела случајних бројева гарантује према томе свесно бирање случајних величина. Узорци $x_1, x_2, \dots, x_n$ морају бити резултат таквог процеса бирања, како би њиховим добијањем могли да се добију сви могући резултати $v_1, v_2, \dots, v_n$ добијени на идентичан начин и могли да имају распоред вероватноће који одговара схеми p непознатих случајних величина те исте случајне промене X за распоред F .

јација веће (семантичко поље се безмало распростире са стиха на стих). Статистички стих унутар једне песме има више таквих релација, увршћујући се при томе у синтагматски скуп. Дисперзија асоцијација је ту наравно велика, али супротно претходном случају повезане су више са граматичким правилима него ли са маштом.

ПЕРМУТАЦИОНА, КОМБИНАЦИОНА И ВАРИЈАЦИОНА ПОЕЗИЈА

У свим дефиницијама (почев од *Сигнала* број 1) она се повезује са комбинаториком, али додатних атрибута нема. Комбинаторика је оруђе скупова, која се бави проучавањем различитих слогова, који се могу начинити од елемената вероватних коначних скупова. То су оне релације којима су Бензе (Bense) и Дел (Döhl) дали име матричне поезије (пермутациона и серијска реализација).³

Прво питање, које се поставља гласи једноставно: да ли у самој реализацији има неког доказа у погледу утицаја на три комбинаторна типа? Чини ми се да ретко који комбинаторни стих изразито истиче границе у избору методе. То је више мешавина разних комбинаторних поступака у оквиру једног дела. Ако Тодоровић примењује сва три комбинаторна поступка, као што се то дешава у делу „човек можда мртав хода“ (у збирци *Степениште*), ту се не види где се завршава једна метода, а где почиње друга, и при свему томе не показује која је величина тих фактора. После сваког прорачунавања величине низа за скупове од 4 елемента код примене варијација, комбинација и пермутација, аутор ставља редне бројеве од 1 до 24. Принципи комбинаторике се овде консеквентно примењују и према одређеном поретку. Семантичка вредност елемената речи је у суштини ствари мало важна, зато што Тодоровић обраћа пажњу на саму могућност верног записа синтактичког члана. Мало другачије ову методу примењују Гомрингер, Клаус Бремер, Франц Мон и други представници немачке школе. Прва разлика се састоји у томе што је скуп речи изразито карактеристичан, тј. његова семантична вредност се састоји у одговарајућем степену комбинаторних промена (на пример, код Гомрингера: kein fehler im söstem, ping pong — нема грешке у систему, пинг понг). Друго, до промене места не долази само између речи, већ првасходно између слова исте речи или неколико од њих. У том случају, знатно је теже приметити која је комбинаторна метода примењена. Треће, често се „просторном“ запису комбинаторних прорачуна — а тиме и логичко-линеарном дејству даје посебан смисао: визуелни аспект. Као четврто могао бих да истакнем да се код Бремера комбинаторна дејства (комбинације) заснивају на два различита скупа речи. Међутим, није извесно да ли је аутор применио све могућности комбинаторике, које би могле да скрену пажњу на сам резултат и његов естетичку вредност. Поновљена математичка анализа не би имала смисла, јер би се тим дуплирао рад аутора. У целини узевши, примена комбинаторике је веома разнородна.

Цео предајни реторични апарат, а према томе и код, на кога се аутор позива (заправо, природни језик, као и математика), представља систем поткодова (манипулацијске активности, прорачунавања, који се користе уз помоћ теорије комбинаторике), а такође и његову идеологију, то јест, комуникациони контекст, на који се односе кодови и поткодови у процесу декодирања поетског комуниката. што има важнији значај од реторичног апарата адресата. И тако је за адресата то ин-

³ Пермутација је установљивање низа елемената скупа код кога се ниједан елемент скупа не јавља у том низу више пута. Са три елемента а, б, с, могу се начинити шест разних пермутација: abc, acb, bac, bca, cab, cba. Другим речима, пермутацијама са n елемената називамо низ n чланова, у коме сваком од бројева 1, 2, ..., n одговара један од датих n објеката. Оне се разликују само према редоследу елемената. Варијацијама (размештајима) од n елемената до k елемената називамо низ од k чланова, код којих свакој од бројки 1, 2, ..., k одговара један од датих објеката. Варијације се могу разииковати било према елементима, било према редоследу елемената. На пример, варијација од три елемента а, б, с, по 2 елемента: ab, ac, bc, ba, ca, cb. Комбинацијама од n елемената по k елемената називамо скупом k елемената, који могу да образују, одабирајући k објекте који се састоје од n предмета, ири чему довођење у поредак не игра улогу. Комбинације се могу разииковати само према елементима. На пример, комбинације од три елемента а, б, с по 2 елемента: ab, ac, bc.

диферентно да ли је дато дело настало као резултат пермутационих или комбинацијских, или пак варијационих операција, јер таква терминологија ситничарења немају никаквог смисла. То је важно само за аутора, који одабирајући једну од три методе, даје будућем делу одговарајућу модулацију. Ради боље разумљивости у употреби разних врста сигналистичке поезије, користићемо се формулацијом: комбинационе поезије. Одмах се намеће сличност између комбинационе и компјутерске поезије, пре свега у погледу технике прорачунавања. Структура оба текста је стога другачија, јер се компонује од скупова речи другог типа. Компјутер пребројава речи, утврђује да ли су одвојене, стварајући при томе неупоредиво већи скуп, са великим бројем разним семантичких јединица, које међусобно нису повезане. При томе се не ради само о речима (на пример, именицама), већ и о разним деловима језика. Најчешће се кодирају посебни, готови текстови, како би се истражиле нове релације, које су у почетној фази могле мало да се предвиде. Претходна фаза комбинационе поезије представља јединствени први елемент поетског дела. Синтагматски низ, који је подвргнут комбинаторним трансформацијама, чини управо прву реченицу поеме. Свака следећа комбинација, варијација или пермутација којој следи, надовезује се на први елемент. Избор аутора је према томе осмишљен и у извесном смислу коначан.

Комбинациона поезија са свим жанровима сигналистичке језичке поезије, укључујући при томе такође и компјутерску поезију, највише се удаљила од артистичке креације и схватања. Улога песника се ограничава овде на две ствари: на избор првог елемента (бечуга) и математичко прорачунавање. Као што сам рекао горе, у мени се рађа извесна сумња да песник остаје до краја веран математичкој схеми и да не врши никаква скраћивања, не прескаче или не врши исправке. При томе је важан сам принцип. У случају компјутера нико нема таквих приговора. Познато је да машина изводи без прекида и без „замора“ цео програм, а њене евентуалне грешке се повезују са несавршенством одређене операције. Зато што комбинациони стих користи трансформације на тако великог скупа речи, аутор пре него што приступи стварању, зна у извесној мери шта ће из њега произаћи. Дело се не може завршити коначним ефектом, како се то ради у компјутерској поезији. Због тога свом снагом треба истаћи важност избора првог елемента. Као што сам већ рекао, немачки песници полазећи од тог принципа, старају се да обраде тему дела, која је најближа смислу дела „поетског“ типа, а тиме и методи комбинаторике, правилима серија, система, низова бројева, теорији игара, итд. Стихови који су спевани на овај начин, чине сасвим чврст систем. Да би се добиле естетске вредности таквог логички сачињеног система, треба најме семантичним слојевима његових елемената дати додатно значење апстраховањем принципа комбинаторике.

*Са пољског превео:
Драгомир ПЕРОВИЋ*